

Θέατρο & Εκπαίδευση δεσμοί αλληλεγγύης

Γκόβας, Ν., Κατσαρίδου, Μ., Μαυρέας, Δ. (επιμ.). (2012).
Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση
ISBN 978-960-9529-01-3

Theatre & Education *bonds of solidarity*

Govas, N., Katsaridou, M., Mavreas, D. (eds.). (2012).
Athens: Hellenic Theatre/Drama & Education Network
ISBN 978-960-9529-01-3

Εμπύκωση: χειριστής και κούκλα. Μια σχέση που κτίζεται

Αντιγόνη Παρούση

i

Το άρθρο αυτό είναι ελεύθερα προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr
Εκδότης: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση
Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

This article is freely accesible via the website www.TheatroEdu.gr.
Published by the **Hellenic Theatre/Drama & Education Network**.
To order hard copies write to info@theatroedu.gr

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ
Read the article below

Το άρθρο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί δωρεάν για έρευνα, διδασκαλία και προσωπική μελέτη. Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μετά από άδεια του εκδότη.

Εμπύχωση: χειριστής και κούκλα. Μια σχέση που κτίζεται

Αντιγόνη Παρούση

Περίληψη

Η θεατρική κούκλα, ανεξαρτήτως του υλικού από το οποίο είναι κατασκευασμένη, της αισθητικής της, της πολύπλοκης ή της εντελώς απλής κατασκευής της, βρίσκεται σε αναμονή της δράσης της στη σκηνή. Είναι ένα άψυχο αντικείμενο μέχρις ότου η κίνηση του χειριστή θα προεκταθεί στην κίνηση της κούκλας και θα ταυτιστεί με αυτήν. Δίνοντας της κίνηση, ο χειριστής φέρνει στη σκηνή, συμβατικά αλλά αναγκαστικά, την έννοια της ζωής, όποιο κι αν είναι το θέμα του έργου του.

Ο τρόπος για να δράσει ή να εκφράσει τα συναισθήματά της μια κούκλα είναι η εναλλαγή κίνησης και ακινησίας. Με την κίνηση θα παραστήσει ότι είναι ζωντανή, ότι μιλάει, εκφράζεται, έχει επιθυμίες, συναισθήματα. Ο χειριστής, όντας αυτός που δίνει ζωή στα αντικείμενα, ασκεί κατά κάποιον τρόπο μία εξουσία, που έχει άμεση σχέση με το χώρο της φαντασίωσης. Η ταυτότητα ενός προσώπου απεικονίζεται και πρέπει να συγκροτηθεί από ένα αντικείμενο, ρεαλιστικό ή συμβολικό, του οποίου η εμπύχωση εξαρτάται αποκλειστικά από τον χειριστή του.

Στο εργαστήρι αυτό θα ασχοληθούμε με το ζωντανέμα της κούκλας και τη σχέση που δημιουργείται ανάμεσα στον χειριστή και το χειριζόμενο αντικείμενο.

Λέξεις κλειδιά: Εμπύχωση, κουκλοθέατρο

Χειριστής και κούκλα: μια σχέση που χτίζεται

Σε μια παράσταση κουκλοθέατρου, όπου ο κουκλοπαίκτης αναλαμβάνει συχνά τον ρόλο όλων των συντελεστών της παράστασης, δύο είναι τα πρόσωπα που έχουν βαρύνουσα σημασία, καθώς καταλαμβάνουν το πίσω και το μπροστά της σκηνής, το μέσα και το έξω, το κρυφό και το φανερό: ο κουκλοπαίκτης και η κούκλα. Ο κουκλοπαίκτης (χειριστής της κούκλας) είναι αυτός που οφείλει να ζωντανέψει το άψυχο αντικείμενο που έχει στα χέρια του, ώστε να δημιουργήσει απ' αυτό έναν χαρακτήρα που θα δράσει μπροστά στα μάτια των θεατών. Η κούκλα οφείλει να δεχτεί την πνοή ζωής από τον χειριστή της και να ενσαρκώσει το πρόσωπο που επινόησε ο δημιουργός της. Πρόκειται για μια συνεχή ροή ανταλλαγής πληροφοριών για τις συμπεριφορές και τις συνέπειές τους, τα συναισθήματα και τα πάθη, ανάμεσα στα δύο πρόσωπα. Κάθε λάθος από τη μεριά του ενός διακόπτει τη ροή δυναμιτίζοντας το θέμα που εκτίθεται στο βλέμμα του θεατή. Κάθε παρεμβολή, κάθε στραβοπάτημα του ενός, οδηγεί στην κατάρρευση και των δύο.

Η σχέση ανάμεσα στον χειριστή και την κούκλα αρχίζει πολύ νωρίτερα από τη στιγμή που οι δυο μαζί εμφανίζονται (ο ένας φανερά κι ο άλλος κρυφά) στη σκηνή. Αρχίζει από την ώρα που επιλέγοντας την ιστορία που θα παρουσιάσει ο χειριστής κάνει μια σειρά επιλογές που θα οδηγήσουν στην τελική διαμόρφωση της κούκλας του. Η πρώτη επιλογή είναι της τεχνικής που θα χρησιμοποιηθεί: δεν είναι όλες οι τεχνικές κατάλληλες για όλους τους ρόλους/χαρακτήρες. Η επιλογή αυτή προϋποθέτει τη γνώση των τεχνικών, αλλά και μια ενδελεχή ανάλυση του χαρακτήρα, ώστε να εντοπιστούν πέρα από τα πιο φανερά και κραυγαλέα χαρακτηριστικά του (η μεγάλη μύτη, δυο μακριές κοτσίδες) και όλες εκείνες οι μικρές λεπτομέρειες που συνθέτουν μια προσωπικότητα: η αβρότητα ή αδεξιότητα στη συμπεριφορά, το θάρρος της καρδιάς ή η δειλία που κρύβεται πίσω από φαινομενική

επιθετικότητα, η ανυπομονησία ή η καρτερικότητα που γίνονται φανερά από την ένταση των κινήσεων. Ακόμη, πρέπει να αναλυθούν οι σχέσεις με τους άλλους μέσα στο πλαίσιο (κοινωνικό, ιστορικό) όπου βιώνονται. Έτσι ο χειριστής αρχίζει να γνωρίζει την κούκλα του και να την ονειρεύεται, πριν ακόμα ξεκινήσει την κατασκευή της.

Μέσα από τη διαδικασία της κατασκευής η γνωριμία αυτή εξελίσσεται σε βαθύτερη σχέση, χάρη στην αλληλεπίδραση του κατασκευαστή με το υλικό του. Το υλικό είναι εκείνο που καθοδηγεί τις βασικές, αρχικές επιλογές της κατασκευής, και έχει μια δυναμική. Άλλη μορφή θα πάρει ένα κομμάτι ύφασμα, άλλη ο πηλός, άλλη το χαρτί ή το ξύλο. Το υλικό συνδιαμορφώνει το αποτέλεσμα. Καθώς η κούκλα σιγά-σιγά δημιουργείται, ο κατασκευαστής της δίνει στοιχεία της προσωπικότητάς της, αλλά και η ίδια η κούκλα συχνά απαιτεί για να ολοκληρωθεί ως προσωπικότητα στοιχεία που δεν βρίσκονταν στην πρόθεση του δημιουργού της: είτε πολύ βασικά, όπως το βλέμμα που προσηλωμένο εδώ ή εκεί αλλάζει ριζικά τον χαρακτήρα, είτε πιο ανεπαίσθητα, όπως το χρώμα των μαλλιών ή ακόμη και το χτένισμά τους (πρβλ. την Ισμήνη του Μέσκε που φανερώνει την ευαισθησία της χάρη σε μια μικρή τούφα ξανθά μαλλιά που πέφτουν στο πρόσωπό της). Στη διάρκεια της διαδικασίας κατασκευής της κούκλας ο χειριστής δοκιμάζει τις δυνατότητες κίνησής της.

Μέσα από τη διαδικασία της κατασκευής δημιουργείται μια δυναμική σχέση ανάμεσα στον κατασκευαστή και την κούκλα του. Με την ολοκλήρωσή της, ο χειριστής έχει στα χέρια του μια θεατρική κούκλα. Γιατί θεατρική; Γιατί δεν είναι φτιαγμένη σαν όλες τις άλλες κούκλες, για να χρησιμοποιηθεί σαν παιχνίδι, να κοιμηθεί μαζί με ένα παιδί, να στολίσει μια βιτρίνα. Ο σκοπός της κατασκευής της, ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάστηκε, έχει αποδώσει στη θεατρική κούκλα το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της: την αναμονή ζωής. Η θεατρική κούκλα περιμένει, καλεί τον χειριστή να την πάρει στα χέρια του για να την ζωντανέψει. Ο χαρακτήρας της, οι επιθυμίες, τα συναισθήματα, οι σκέψεις της, κρυμμένα σε λανθάνουσα κατάσταση μέσα στο άψυχο σώμα της, θα αναδυθούν επί σκηνής μόλις ο χειριστής πιάσει την κούκλα (τα σκοινιά της, το ραβδί που τη στηρίζει) και αρχίσει να την κινεί.

Είναι λοιπόν η κίνηση εκείνη που δίνει ζωή στο άψυχο αντικείμενο. Από τη στιγμή που αρχίζει να κινείται, η θεατρική κούκλα γίνεται ο χαρακτήρας τον οποίο θα υποδυθεί πάνω στη σκηνή. Η πνοή ζωής την οποία δίνει ο χειριστής στο αντικείμενό του με την κίνηση σχετίζεται άμεσα με το συναισθήμα. Η κίνηση βρίσκεται στην πηγή κάθε συγκίνησης που θα προκαλέσει η κούκλα στον θεατή. Το πόσο θα τον συγκινήσει εξαρτάται από το πόσο πειστική θα είναι ως χαρακτήρας, δηλαδή πόσο πειστική θα είναι η κίνησή της. Η πειστικότητα της κίνησης εξαρτάται από την κυριολεκτική συν-κίνηση χειριστή και κούκλας. Ο χειριστής δεν κινεί απλώς την κούκλα, κινείται μαζί της. Δίνοντάς της ζωή, της δίνει και όλα τα στοιχεία της ζωής του. Η αναπνοή του γίνεται αναπνοή της, ο βηματισμός του, η στάση του, η σταθερότητα των χεριών του γίνονται συστατικά στοιχεία της εμπύχωσης του αντικειμένου.

Η μελέτη της ανθρώπινης κίνησης, ο εντοπισμός του κέντρου βάρους σε κάθε κίνηση ή στάση, οι αναλογίες, συμβάλλουν στη σωστή κίνηση του χειριστή που καθρεφτίζεται στη σωστή κίνηση της κούκλας. Για να είναι πειστική, μια θεατρική κούκλα πρέπει να αναπαράγει τις ανθρώπινες κινήσεις με ακρίβεια, τόσο από φυσική όσο και από εκφραστική άποψη (για παράδειγμα, μια θλιμμένη κούκλα δεν μπορεί να περπατάει με «χορευτικό» βηματισμό). Όμως η θεατρική κούκλα δεν είναι άνθρωπος και αυτή είναι η γοητεία της στο ότι μπορεί να κάνει φανταστικές κινήσεις, να απεικονίζει κόσμους, χαρακτήρες, συναισθήματα, σκέψεις που είναι

δύσκολο και ενίοτε ακόμα και αδύνατο να αποδοθούν από τους ζωντανούς ηθοποιούς. Τη συναντάμε να εκπροσωπεί το ζωντανό, πολλές φορές το ανθρώπινο, σε μερικές περιπτώσεις το θείο. Στην τελειότητα της ανθρώπινης κίνησής της έρχεται να προστεθεί η γοητεία της μαγικής, φανταστικής κίνησης που έχει τη δυνατότητα να πραγματοποιεί η κούκλα πάνω στη σκηνή. Με τη μαγική της κίνηση συμπαρασύρει τον θεατή σε κόσμους φανταστικούς, αποδίδοντας χαρακτήρες, συναισθήματα και σκέψεις που είναι δύσκολο (ή αδύνατο) να αποδοθούν από ζωντανούς ηθοποιούς. Μετέχοντας του ανθρώπινου και του φανταστικού η θεατρική κούκλα γίνεται υπερ-ήρωας. Όμως για να είναι πειστική η μαγεία της κίνησής της θα πρέπει πρώτα να έχει κατακτήσει τον τρόπο να φαίνεται αληθινή.

Με τεχνικούς όρους, ο τρόπος για να δράσει μια κούκλα ή για να εκφράσει τα συναισθήματά της, είναι η εναλλαγή κίνησης και ακινησίας. Η ακινησία επί σκηνής δεν έχει καμιά σχέση με την ακινησία της κούκλας πριν την εμφύλωσή της. Η ακίνητη επί σκηνής κούκλα διατηρεί όλα τα χαρακτηριστικά του ζωντανού θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι διαρκώς σε εγρήγορση. Η κούκλα κινείται όταν δρα ή όταν μιλάει. Όταν είναι ακίνητη, όμως, δεν γίνεται ένα άψυχο αντικείμενο: συνεχίζει να «δρα» παρατηρώντας τα δρώμενα και συμμετέχοντας σ' αυτά με ό,τι εκφράζει την κάθε δεδομένη στιγμή η ακινησία της: αναμονή, περισυλλογή, απόρριψη, αγωνία ή χαρά.

Η κίνηση είναι κάτι που μαθαίνεται. Όταν μαθαίνει κανείς τις τεχνικές, ανακαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο αποδίδεται η κάθε ξεχωριστή κίνηση της κούκλας, πώς περπατάει, πώς κάθεται, κλπ. Με την εξάσκηση μπορεί να φτάσει κανείς στην τελειότητα της κίνησης. Όμως αυτή δεν αρκεί για να εξασφαλίσει μια καλή ερμηνεία, που είναι αποτέλεσμα της αμφίδρομης σχέσης μεταξύ κίνησης και συγκίνησης.

Ο εσωτερικός κόσμος του χειριστή, αυτός που εκφράζεται δια μέσου της κούκλας, αυτός που βρίσκεται στη βάση της αμφίδρομης σχέσης που μεταμορφώνει ένα κινήσιμο αντικείμενο σε ζωντανό χαρακτήρα, είναι κάτι που κατακτιέται. Μαθαίνονται όμως, στην πράξη και μέσα από τη διαρκή ενασχόληση με το αντικείμενο, οι τρόποι με τους οποίους μπορεί να χτιστεί η ιδιότυπη αυτή σχέση. Μία σχέση που δεν τελειώνει όταν σβήνουν τα φώτα, γιατί ο χειριστής είναι πια ένα κομμάτι της κούκλας του που, αποθηκευμένη προσεκτικά κάπου, περιμένει το άγγιγμά του για να ζωντανέψει ξανά.

Συμπληρωματική βιβλιογραφία

Meschke, M. (2004). *Το θέατρο στ' ακροδάχτυλα*. Αθήνα: Τυπωθήτω

Meschke, M. (2007). *Τρεις ελληνικοί μύθοι*. Αθήνα: Τυπωθήτω

Pavis, P. (2006). Λεξικό του Θεάτρου. Αθήνα: Gutenberg

Poletti, M. (2009). Dramaturgie. Στο *Encyclopedie Mondiale Des Arts de la Marionnette* (pp. 221-223). Montpellier: UNIMA, L'Entretiens.

Παρούση, Α. (2012). *Κουκλοθέατρο στην εκπαίδευση Εκπαίδευση στο κουκλοθέατρο*. Αθήνα: Πλέθρον

Η **Αντιγόνη Παρούση** είναι Επίκουρη Καθηγήτρια στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το αντικείμενό της είναι: Παιδαγωγική της Θεατρικής Έκφρασης. Είναι πτυχιούχος του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και έκανε μετεκπαίδευση στην Ειδική Αγωγή. Έχει μεταπτυχιακές σπουδές στη σκηνοθεσία της μαριονέτας και διδακτορική διατριβή στο Θέατρο της Κούκλας στη Θεατρική Ακαδημία της Σόφιας. Από το 1976 ασχολείται με το κουκλοθέατρο· δούλεψε για δεκαπέντε χρόνια στο κουκλοθέατρο Αθηνών «Ο Μπαρμπα-Μυτούσης» και συμμετείχε με παραστάσεις σε διεθνή φεστιβάλ μαριονέτας. Οργάνωσε το Διεθνές Φεστιβάλ Μαριονέτας στην Ύδρα (1990-2002), και διευθύνει την ομάδα κουκλοθέατρου «Το Γκρι Κουτί». Τιμήθηκε με το διεθνές βραβείο "Michael Meschke", για τη συμβολή της στην ανάπτυξη και ανανέωση της τέχνης του κουκλοθέατρου (12/07/2006). Κυκλοφορούν τα βιβλία της «Κούκλες κουκλοθέατρου» Πατακίς (1995), «Ήταν ένα μικρό χαρτάκι» Ελ. Γράμματα (1992) και *Κουκλοθέατρο στην εκπαίδευση Εκπαίδευση στο κουκλοθέατρο* Πλέθρον (2012).

